

ЦІЛІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ЗА ІСПАНСЬКИМИ ПЕДАГОГІЧНИМИ ТРАКТАТАМИ МЕЖІ XIX–XX СТ.

THE GOALS OF MORAL EDUCATION IN SPANISH PEDAGOGICAL TREATISES AT THE TURN OF THE XIX AND XX CENTURIES

Висвітлення цілей морального виховання людини в іспанських педагогічних трактатах межі XIX – XX ст. стало предметом вивчення, якому присвячено цю статтю. У працях-посібниках, написаних добре знаними педагогами, освітянами, зокрема П. де Алькантара Гарсією, Р. Бланко Санчесом, Л. Парралем Крістобалем, П. Креспі, П. Діасом Муньосом, П. Мартінесом Палао, Х. Фернандесом-Хіменесом, Г. Еррайнесом, Г. Рекуеро Гарсією, та виданих у 1890–1910-х рр. у різних містах Іспанії, теоретичному аналізу питань цілей, змісту, засобів та методів морального виховання надавалася велика увага.

Розуміючи людську істоту таким чином, що вона наділена від природи моральними здібностями та задатками, іспанські педагоги вважали, що у процесі морального виховання значущим і першорядним є розкриття і розвинення цих моральних здібностей та задатків людини. Особистість із розвиненими моральною свідомістю і моральними почуттями виконуватиме суспільні й громадянські обов'язки, перейматиметься проблемами інших людей і приходитиме на допомогу у скрутний для них час, поводитиметься в соціумі відповідно до заповідей християнського учення та здійснюватиме свій земний шлях із вірою у справедливість світу, створеного за Божим задумом.

У більшості іспанських педагогічних трактатів межі XIX – XX ст. передбачалося націлювання морального виховання на розвинення людської волі, моральної свідомості та моральних почуттів. Захищалося позиція практико орієнтованого характеру морального виховання, відповідно до якої досягнення добродійної поведінки вихованців є більш значущим порівняно із знанням моральних приписів та правил поведінки в суспільстві. Мала місце тенденція розглядати моральне виховання в поєднанні із релігійним вихованням, а цілі морального виховання визначати в контексті релігійного, саме тому розуміння моральності людини розкривалося іспанськими педагогами не в її соціальній детермінованості, а в певній зумовленості Божою волею. Ідеал морального виховання і ідеал релігійного виховання для іспанської школи на межі XIX – XX ст. трактувався визначними наставниками учителів як одне й те саме.

Ключові слова: іспанські педагогічні трактати, іспанські педагоги, моральне вихо-

вання, цілі морального виховання, моральні здібності, добродійна поведінка, релігійне виховання.

The article is devoted to the goals of moral education, reflected in Spanish pedagogical treatises at the turn of the XIX and XX centuries. In works written by well-known educators, in particular P. de Alcantara Garcia, R. Blanco y Sanchez, L. Parral Cristobal, P. Crespi, P. Diaz Muñoz, P. Martinez Palao, J. Fernandez-Jimenez, G. Herrainz, G. Recuerdo Garcia, and published in 1890–1910s in various parts of Spain, the goals, the content, the means and the methods of moral education were analyzed in detail. Understanding a human being as endowed by nature with moral abilities and inclinations Spanish educators believed that the process of moral education should be directed to disclosure and development of these moral abilities and inclinations. A person with developed moral consciousness and moral feelings will fulfill social and civil duties, will take care of other people's problems and help them in difficult times, will behave in society according to the precepts of Christian doctrine and will carry out his earthly path with faith in the justice of the world created according to God's plan.

In most Spanish pedagogical treatises at the turn of the XIX and XX centuries provided for the targeting of moral education on the development of human will, moral consciousness and moral feelings. In these books the position of the practice oriented nature of moral education was defended. It was considered more significant to achieve the pious behavior of pupils than their knowledge of moral precepts and rules of conduct in society. There was a tendency to represent moral education in conjunction with religious education and also to define the goals of moral education in the context of religious education, that is why understanding of human morality was revealed by Spanish educators not in its social determinism, but in certain conditionality by God's will. The ideal of moral education and the ideal of religious education for the Spanish school at the turn of the XIX and XX centuries were treated by prominent teachers' mentors as one and the same. This synthesized ideal was seen in upbringing of a true believer Christian, a humble righteous man.

Key words: Spanish pedagogical treatises, Spanish educators, moral education, the goals of moral education, moral abilities, the pious behavior, religious education.

УДК 37.034 =134.2«18/19»
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/29-1.3>

Зайченко Н.І.,
докт. пед. наук,
професор кафедри загальної
та прикладної психології
ПВНЗ «Інститут екології економіки
і права»

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Питання морального виховання є «одвічним» у педагогічній науці. Педагогіка як наука соціальна прагне звести той ідеал людини, який є відображенням актуального запиту суспільства. Зрозуміло, що виховний ідеал людини може розглядатися виключно як втілення ідей, які виражають дух конкретної історичної епохи, так само, як і моральність людини надто ув'язана з організаційними

нормативами певної людської спільноти в заданий історичний час. Мораль – один із тих феноменів, який породжується колективною свідомістю, нею ж підтримується та санкціонується. Моральне виховання – найважливіший механізм впливу колективної свідомості на особистість людини, головна засада входження людини в соціальний простір, або простір суспільних відносин. Саме моральне виховання визначає ті ціннісно значущі соціальні

орієнтири для особистості, за якими вона вимірює «людяність» своїх учинків та «толерантність» суспільства до них. Моральне виховання передбачає прищеплення індивіду тих соціальних інстинктів, з якими він набуває людського вигляду та з якими в людському соціумі він точно знає, що спричиняє власними діями.

Моральне виховання – один з основних напрямів освітнього процесу в іспанських школах на межі XIX – XX ст. Варто сказати, що в навчальних посібниках для школярів необхідність моралі обґрунтовувалася тим, що «вона [мораль] навчає людину, як поводитися у цьому житті, щоби досягти вічного щастя» [1, с. 93].

У посібнику барселонського освітянина Х. Андреу (Jose Andreu у Folch) визначалося, що мораль передбачає виконання людиною обов'язків перед Богом, перед самою собою, перед собою подібними та перед суспільством [1, с. 93].

У багатьох педагогічних трактатах, виданих в Іспанії у 1890–1910-х рр., проблемі морального виховання було відведено особливе місце, оскільки за моральним вихованням закріплювалося «доленосне» значення, вплив на все життя людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історію іспанської педагогіки періоду Реставрації монархії (1874–1931 рр.) досліджували такі відомі сучасні іспанські науковці, як М. Пуельєс Бенітес (M. Puelles Benitez), Б. Делгадо Кріадо (B. Delgado Criado), А. Капітан Діас (A. Capitan Diaz), Х. Геренья (J. Guereña), А. Тіана Феррер (A. Tiana Ferrer), О. Негрін Фахардо (O. Negrin Fajardo), А. Віньяо Фраго (A. Viñao Frago), Р. Вальс Монте (R. Valls Montes) та інші. Окремі аспекти проблеми морального виховання в Іспанії на межі XIX – XX ст. висвітлено у працях сучасних дослідників А. дель Мораль Віко (A. del Moral Vico), Х. Фернандеса Сорії (J. Fernandez Soria), М. Віко Монтеоліви (M. Vico Monteoliva), І. Паласіо Ліс (I. Palacio Lis) та інших.

Мета статті – з'ясувати, яким чином у педагогічних трактатах, виданих у 1890–1910-х рр. в Іспанії з метою удосконалення теоретичної педагогічної підготовки шкільних учителів, визначними освітянами, викладачами педагогіки трактувалися цілі морального виховання людини.

Виклад основного матеріалу. Викладач педагогіки в Учительській нормальній школі м. Пальми П. Креспі (Pedro Crespi) у трактаті «Елементарні замітки з педагогіки, або основи виховання та методи навчання» (Пальма, 1891 р.) писав: «Моральне виховання – це той напрям виховання, який має на меті розвинення та спрямування моральних здібностей, призвичаювання людини до виконання моральних обов'язків» [2, с. 54].

На переконання педагога, необхідність морального виховання людини є очевидною, саме моральне виховання дає людині змогу контролювати власну поведінку, слідкувати за власними

звичками, а також пізнавати своє доленосне призначення; моральне виховання дає людині змогу відрізнити добро від зла, добродійність від пороку; моральне виховання уможливує пізнання людиною самої себе, упереджує згубу людини у вирі пристрастей, у хаосі аморальності.

П. Креспі наголошував, що розвинення моральних якостей людини передбачає виховання її волі, моральної свідомості та моральних почуттів. Завдання учителя – спрямувати волю дитини на благо. Моральне виховання має ґрунтуватися на постулатах християнського учення. Саме християнське учення є поводитирем людини в житті. Моральне виховання людини полягає все ж таки не в тому, щоби вона вивчила і знала певні максими та правила поведінки, а в тому, щоби вона поводитись добродійно, як того вимагають правила суспільної моралі [2, с. 54–55].

У «Педагогічному трактаті» (Мадрид, 1896 р.) видатний іспанський педагог П. де Алькантара Гарсія (Pedro de Alcantara Garcia) висловлював думку, що моральне виховання має на меті забезпечення людини засобами й умовами, аби вона могла керувати своїми діями і спрямовувати їх на добрі справи, втілюючи увесь свій потенціал у різних сферах суспільного життя. Моральне виховання передбачає удосконалення людиною власних моральних здібностей. Воно не може обмежуватися вивченням моральних правил, зводиться до моральних настановлень вихованцям [3, с. 143].

На думку П. де Алькантара Гарсії, «моральність є першою необхідністю добре організованих спільнот та основою усілякого добробуту» [3, с. 144].

Раніше в праці «Компендіум теоретико-практичної педагогіки» (Мадрид, 1891 р.) П. де Алькантара Гарсія зазначав: «Моральність людини не може бути повноцінно сформованою поза культурою розуму, адже розум просвітлює свідомість і поширює своє світло на волю» [4, с. 104].

Педагог рішуче відстоював позицію, що дитина не народжується ні поганою, ні доброю, що від природи вона має тільки моральні задатки, а для їх розвитку необхідні організовані педагогічні та соціальні умови [4, с. 107].

У праці-трактаті «Педагогічні замітки» (Памплони, 1896 р.) викладач Вищої нормальної учительської школи у м. Вальядоліди П. Діаса Муньоса (Pedro Diaz Muñoz) стверджувалося: «Метою морального виховання є формування і укріплення моральних здібностей. Моральні здібності – то є воля і мотиви, які спрямовують діяльність, а також пристрасті, інстинкти, моральні почуття та моральна свідомість» [5, с. 106].

На думку П. Діаса Муньоса, основний механізм здійснення морального виховання – це вдосконалення волі людини та укріплення її характеру. Необхідно постійно спрямовувати волю людини на добре діяння і виконання моральних обов'язків,

щоби це стало звичним для неї. Оскільки «характер – це результат вольових звичок», доречною в умовах школи є виховна робота над виробленням гарних звичок в учнів [5, с. 106–107].

Завдяки моральному вихованню в людини формується культура моральних почуттів, вона вчиться відрізняти добрі справи від лихих. Також вона вчиться виконувати свої моральні обов'язки – перед Богом, перед іншими людьми. У людини проявляються певні моральні якості, зокрема смиренність та сердечність [5, с. 107].

У книзі «Компендіум теоретично-практичної педагогіки» (Мурсія, 1893 р.) іспанського освітянина П. Мартінеса Палао (Pascual Martinez Palao) констатувалося: «Моральне виховання ставить собі за мету виховання моральних здібностей – свідомості, розуму і волі, а також моральних почуттів» [6, с. 166].

Моральне виховання націлюється на творення характеру людини. На шляху до цього важливо формувати правильну свідомість, досконалий розум, благородні почуття і з усім цим завжди узгоджувати волю людини [6, с. 167].

За твердженням П. Мартінеса Палао, найнеобхіднішими моральними почуттями є любов людини до Бога, до ближніх, до самої себе. Любов до Бога проявлятиметься у благочесті, покірливості, милосерді, любов до ближніх – у дружбі, співчутті, вдячності, повазі, братерстві, доброзичливості, любов до себе – в гідності та честі, у свободі та мужності. Ці почуття має пробудити й укріпити моральне виховання. Разом із тим моральне виховання має позбавити людину негативних почуттів, наприклад, марнославства, пихатості, жорстокості [6, с. 169].

Викладач Вищої учительської школи у м. Кордова Х. Фернандес-Хіменес (Jose Fernandez-Jimenez) у праці-трактаті «Судження з педагогіки» (Кордова, 1898 р.) зазначав, що під моральним вихованням варто розуміти сукупність засобів, за допомогою яких людина набуває гарних звичок і позбавляється поганих, а спиратися моральне виховання має на моральні здібності людини [7, с. 118].

Як і інші педагоги, Х. Фернандес-Хіменес звертав увагу на те, що моральне виховання і навчання моралі – не тотожні речі. Якщо перше є метою, то друге є одним із необхідних елементів для досягнення цієї мети: «Моральне виховання дає нам засоби для розкриття і розвинення моральних здібностей, для набуття чи позбавлення звичок; навчання моралі просвітлює нас, дає нам поняття і розуміння причин чинення або відхилення певних дій. Навчання має характер теоретичний, виховання – практичний; навчання формує дух, а виховання – характер; навчання вводить людину у науку, а виховання – приводить її до добродійності» [7, с. 119–120].

На думку Х. Фернандеса-Хіменеса, ідеал морального виховання – це характер людини, але характер – не як «сукупність звичок і уподобань індивіда», а як «воля упорна, розумна, справедлива, добра та стійка перед усіма невдачами» [7, с. 123–124].

В «Елементарному педагогічному трактаті» (Мадрид, 1901 р.) видатного іспанського педагога-богослова, викладача Мадридської Центральної нормальної учительської школи Р. Бланко Санчеса (Rufino Blanco y Sanchez) наголошувалося: «Моральне виховання має на меті розвинення волі. В окремих трактатах із педагогіки під моральним вихованням розуміють спрямування пристрастей і через те включають під вплив морального виховання розвинення усіх виявлених здібностей. Наше тимчасове і вічне щастя визначається тими вольовими діями, які ми робимо, саме виховання волі – найважливіша справа виховання, і до неї ми маємо підійти з особливою увагою» [8, с. 89].

На переконання Р. Бланко Санчеса, педагог не має забувати, що «воля є вільною і моральне виховання має спрямовуватися на формування людей вільних, котрі саме за своєю волею чинитимуть добре» [8, с. 90].

У педагогічному трактаті «Повна теорія виховання для учителів» (Вальядолід, 1900 р.) славетного іспанського мовознавця Л. Паррала Крістобала (Luis Parral Cristobal) йшлося про те, що моральне виховання передбачає навчити людину відповідати за свої вчинки. Будь-яка дія, узгоджена з моральним законом, є доброю, а дія, яка суперечить моральному закону, є поганою. А що є моральний закон? Передусім це – Божа заповідь, проста для розуміння, доступна на усіх мовах людства. Моральний закон – це не закон права. Більше того, значна частина статей правового закону суперечить моральному, саме тому народи живуть під гнітом, у жебрах, у варварській неграмотності. «Моральний закон – то є немовби сонце, яке освітлює усю землю; а правовий закон – то є немовби свіча, дець світить краще, дець – гірше, усе – не освітлює, і світло дає тільки тоді, коли її запалять», – проводив порівняння Л. Парраль Крістобаль [9, с. 118].

У «Трактаті з антропології і педагогіки» (Мадрид, 1896 р.) викладача Нормальної учительської школи м. Сеговії Г. Еррайнса (Gregorio Herrainz) було окреслено призначення морального виховання як стратегії спрямування поведінки вихованців, допоки вони самі не усвідомлюватимуть й не осмислюватимуть наміри, причини та наслідки власних дій [10, с. 276].

Іспанські педагоги П. Паскуаль де Санхуан (Pilar Pascual de Sanjuan) і Х. Віньяс-Кусі (Jaime Viñas y Cusi) у посібнику «Виховання жінки. Педагогічний трактат» (Барселона, 1896 р.) обґрунтували значення морального виховання у форму-

ванні особистості. Основними цілями морального виховання вони визначали гармонізацію інстинктів і пристрастей людської душі та правильне формування моральних почуттів. Оскільки людській природі властиві як «благотворні» інстинкти (допитливість, наслідування), так і «погані» (деструкція, жорстокість), школа має за допомогою морального виховання сприяти постійному проявленню перших та поступовому згасанню інших.

У трактаті указувалося і на те, що формування моральних почуттів у дітей потребує спеціальної виховної роботи з боку шкільних педагогів. Змалку належить працювати над вихованням благородних почуттів – доброти, справедливості, правди, дружби та ін. [11, с. 120].

Викладач педагогіки Валенсійської вищої учительської школи Г. Рекуеро Гарсія (Galo Recuero Garcia) у праці-трактаті «Педагогіка. Загальне виховання» (Валенсія, 1912 р.) зазначав: «Моральне виховання має на меті упорядковано спрямувати людські дії на благо задля досягнення [людиною] тимчасового і вічного щастя. Оскільки людські дії – це діти волі, то й моральне виховання має ґрунтуватися на волі та моральних здібностях. Значення морального виховання – велике, якщо враховувати його вплив на фізичний та інтелектуальний розвиток і, більше того, на досягнення кінцевої мети, заради якої людина була створена» [12, с. 245].

На думку Г. Рекуеро Гарсії, не можна вирішити проблему «заспокоєння совісті» ані в процесі розумового виховання, ані в процесі естетичного. Внутрішнє задоволення від результатів власних дій людина може отримати тільки тоді, коли має розвинену моральну свідомість, а вона формується у процесі морального виховання. Моральне виховання має два складники: перший – етичний, який передбачає виховання волі, інший – естетичний, котрий необхідний для формування почуттів «задля цінування краси» [12, с. 246].

Розум, воля і свідомість – три опори, на яких зводиться моральне виховання. Людина від природи має задатки до моральності, але розвинути вони можуть тільки під впливом суспільного середовища, в якому вона живе. Тому важливо із раннього дитинства розпочинати цілеспрямоване моральне виховання [12, с. 249].

У більшості іспанських педагогічних трактатів межі XIX – XX ст. відстоювалася ідея, що мораль і релігія невіддільні, а завдання морального виховання мають визначатися в контексті релігійного виховання. За твердженням П. Мартінеса Палао, «без релігії людина тільки випадково може стати моральною істотою» [6, с. 168]. А Р. Бланко Санчес вказував, що «народи, у яких не було істинної релігії, по-великому обманювалися у справі моралі» [8, с. 90].

На переконання іспанських педагогів, принципи моралі необхідно шукати у порядку, установленому Богом. Релігія дає людині змогу відчувати свій зв'язок із Богом, релігія дає і сукупність моральних норм, дотримання яких дає змогу наблизитися до Бога. За висловом Л. Паррала Крістобала, «практика усіх добрих справ, які становлять досвід людства, є предметом морального і релігійного виховання. Обидва є сукупністю благотворних принципів та правил, щоби поводитися добре з Богом та з людьми» [9, с. 138–139].

Висновки. В іспанських педагогічних трактатах 1890–1910-х р. яскравим чином відбилася тенденція палкого захисту визначними педагогами, наставниками учительства, трансмісії освітньої традиції, усталеної задовго до епохи Реставрації монархії в Іспанії. Традиція суворо диктувала цілювання іспанської школи на ідеали духовного виховання, означені католицькою церквою. Перед школою прямо ставилося завдання привести людину до церкви, віри, Бога. Релігійне виховання, спрямоване на плекання віруючих християн, смиренних праведників, – провідна місія іспанської школи на межі XIX – XX ст. Особистість з її природними розумовими здібностями, моральними прихильностями, естетичними задатками могла набути людського вигляду тільки шляхом засвоєння релігійної моралі. Усі цілі морального виховання окреслювалися в іспанських педагогічних трактатах 1890–1910-х рр. виключно в контексті релігійного виховання. Іспанській школі в її усталеній традиції легшим видавалося прилучення людини до «граду Божого», аніж до «граду земного». Однак те, що поза моральним вихованням неможливо уявити особистість із добродійними мотивами й намірами поведінки, – значуще «психологічне відкриття» іспанських педагогів, засвідчене в їхніх ґрунтовних педагогічних трактатах на межі XIX – XX ст.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Andreu y Folch J. Historia Sagrada, Religion, Moral y Urbanidad. Nociones de estas asignaturas para los niños que concurren a las escuelas de primera enseñanza. Barcelona : Imprenta y Libreria de Montserrat, 1901. 111 p.
2. Crespi P. Nociones elementales de Pedagogia o principios de educacion y metodos de enseñanza segun el programa de esta asignatura en la Escuela Normal de Maestros de Baleares. Palma : Establecimiento tipografico de Juan Colomar y Salas, 1891. 206 p.
3. Alcantara Garcia P. Tratado de Pedagogia. Madrid : Saturnino Calleja, 1896. 440 p.
4. Alcantara Garcia P. Compendio de Pedagogia teorico-practica. Madrid : Libreria de la Viuda de Hernando y C., 1891. 440 p.
5. Diaz Muñoz P. Nociones de Pedagogia. Pamplona : Imprenta, Libreria de N. Aramburu, 1896. 250 p.

6. Martinez Palao P. Compendio de Pedagogia teorico-practica. Murcia : Libreria de D. Clotilde Santamaria, 1893. 300 p.

7. Fernandez-Jimenez J. Disertaciones de Pedagogia para uso de los alumnos de las escuelas normales y de los maestros de primera enseñanza. Cordoba : Imp. La Region Andaluza, 1898. 292 p.

8. Blanco y Sanchez R. Tratado elemental de Pedagogia. Madrid : Imprenta Moderna, 1901. 333 p.

9. Parral Cristobal L. Teoria completa de la educacion para los maestros y maestras. Valladolid : Imp. y Libr. Nacional y Extranjera de Andrés Martín, 1900. 158 p.

10. Herrainz G. Tratado de Antropologia y Pedagogia. Madrid : Libreria de la Viuda de Hernando y C., 1896. 565 p.

11. Pascual de Sanjuan P., Viñas y Cusi J. La educacion de la mujer. Tratado de Pedagogia para las maestras de primera enseñanza y aspirantes al Magisterio. Barcelona : Libreria de Antonio J. Bastinos, 1896. 377 p.

12. Recuero Garcia G. Pedagogia. Educacion General. T. 1. Valencia : Establecimiento tipografico "La Gutenberg", 1912. 363 p.